

UTJECAJ DEMOGRAFSKIH I SOCIOLOŠKIH KARAKTERISTIKA NA PONAŠANJE NASILNIKA

Božo Žaja

Pregledni članak

Fakultet za defektologiju
Sveučilišta u Zagrebu

UDK: 343.9

Sažetak

Polazna tema rada je da se delinkventna ličnost i njezino ponašanje ne mogu objasniti izvan utjecaja sredine u kojoj ona živi. Utjecaj demografskih i socioloških karakteristika na nasilničko ponašanje, razmatra se u kontekstu stajališta da je to ponašanje u suštini sociološke prirode, bez obzira na eventualnu etiološku osnovu koja leži u specifičnoj patološkoj konstelaciji ličnosti.

Podrobno su raščlanjeni elementi socio-demografskih karakteristika, uz osvrt na neke demografske i sociološke studije nasilničkog ponašanja. Pri tome, rezultanta su konstatacije: karakteristike sistema demografskih i socioloških obilježja počinitelja krivičnih djela nasilničkog ponašanja moguće je diferencirati obzirom na stupanj njihove povezanosti sa nasilničkim kriminalitetom; godine života, spol, bračni status, cjelovitost porodice, stalno prebivalište, vremenski period, regionalne specifičnosti, fizička okolina itd, nužno je analizirati kod izučavanja demografsko-socioloških odrednica nasilničkog ponašanja; socio-ekonomski status, primarna mikro i makro socijalna sredina, razvojni, a prvenstveno odgojni utjecaj i uvjeti, stupanj naobrazbe, radna socijalizacija, sklonost alkoholu i drugi nezaobilazni su elementi demografsko-sociološke strukture nasilničkog ponašanja; ponašanje počinitelja delikata nasilničkog karaktera nije direktna posljedica niti jednog od navedenih elemenata, već se njihova etiološka relevantnost mora promatrati u kompleksu kako "socio faktora" tako i šire, kod čega je neophodno sagledavanje i strukturalnog djelovanja "bio-psiho" faktora.

Ključne riječi: demografske i sociološke karakteristike, delikti nasilja, nasilničko ponašanje, socijalna sredina, socijalni prostor, porodica, socijalni status.

1.1. Općenito o utjecaju demografskih i socioloških karakteristika na nasilničko ponašanje

Bez obzira na eventualnu etiološku osnovu nasilničkog ponašanja koja leži u specifičnoj patološkoj konstelaciji ličnosti, nema sumnje da je to ponašanje u biti sociološke prirode kao uostalom i ostali oblici delinkventnog ponašanja. Ovo ne samo zato što je nasilničko ponašanje uopće prije svega sociološki fenomen, nego i stoga što socijalna sredina u najvećoj mjeri utječe na fiziološku i psihološku osnovu agresivnog, pa prema tome i nasilničkog ponašanja.

Obzirom na specifičnosti predmeta ovog rada, nije nužno podrobnije razmatranje svih teorijskih shvatanja i pravaca koji su prethodili te doprinijeli osnovanosti suvremenih istraživanja i analiziranja utjecaja demografskih i socioloških karakteristika na

nasilničko ponašanje. Umjesto toga, samo kao ilustracija će biti spomenuti fragmenti iz radova nekolicine autora koji su u tumačenjima etiologije kriminalnog ponašanja među prvima zaključivali o značenju i utjecaju demografskih i socioloških karakteristika. Mada su zaključci tih prvih analiza i manjkavi i jednostrani, te u suvremenoj kriminologiji uglavnom napušteni, njihovo spominjanje u razvoju kriminološke misli je nezaobilazno.

Nema sumnje da je pojava prvih sociološki te socio-demografski orijentiranih radova u značajnoj mjeri bila posljedica sazrelog shvaćanja da se delinkventna ličnost i njezino ponašanje ne mogu objasniti izvan utjecaja sredine u kojoj ona živi. Tako se još tokom treće decenije 19. stoljeća u Francuskoj, u vrijeme formiranja teorije "socijalne sredine", javljaju prve demografske i društvene statistike. Baveći se statističkim analiziranjem kriminaliteta kao masovne

pojave A.M. Guerry i A. Quetelet, daju značenje i zaključuju o utjecaju elemenata starosti, spola, obrazovanja, profesije i dr. na vršenje krivičnih djela, te regionalnoj rasprostranjenosti kriminaliteta. Već su te analize ukazivale na neke socio-demografske karakteristike - brak, regionalne razlike, socio-ekonomski status, samoubojstva - imaju određenog utjecaja na kriminalno ponašanje, pa npr. izraženiju učestalost pojedinih krivičnih djela u različitim regijama pripisuju demografskoj strukturi i stupnju socio-ekonomskog razvoja (Janković, Pešić, 1981.).

Obzirom na kontekst teme kojom se bavimo iz opusa E. Durkheima se ističe analiza samoubojstva. Dovodeći u vezu stanja anomije s rastom posljedica nekontroliranog i nereguliranog ponašanja pojedinca ("anomička samoubojstva"; druga dva tipa su egoistički i altruistički tip samoubojstva) E. Durkheim pokazuje da samoubojstva uvijek rastu u anomičnim situacijama, npr. kod razvoda braka, naročito kod muškaraca, koji se poslije brakorazvoda ubijaju češće nego žene. Pored anomije, smatrao je da na kriminalno ponašanje utječu i druge karakteristike društvenih poremećaja: prinudna podjela rada, funkcionalna nerazgraničenost pojedinih poslova u organizacijama i sl, što odgovara suvremenom pojmu socijalnih dezorganizacija.

Razmatrajući teorijski koncept anomije, R. Merton je klasificirao oblike ponašanja i prilagođavanja individue datim socijalnim prilikama, te anomiju određuje kao tip društvene strukture, a L.J. Srole je čak konstruirao skalu za mjerenje anomije ličnosti maloljetnih delinkvenata, kod čega se pokazalo da postoji tijesna veza između anomije ličnosti i niskog socijalnog statusa, tj. da "postoji paralelizam između socio-ekonomskih uslova i psiholoških stanja pojedinaca" (Jašović, 1968.).

U označavanju autora za koje se smatra da su, uvjetno rečeno, pionirski preteče suvremenih razmatranja utjecaja socio-

demografskih karakteristika na kriminalno ponašanje, prvih godina ovog stoljeća, vidno mjesto pripada W. Bongeru, koji kapitalistički način proizvodnje u gradsko-industrijskom društvu vidi uzrokom kriminaliteta. Po njemu, kapitalistički sistem proizvodnje se zasniva na suprotstavljenim interesima: konkurenciji među kapitalistima, konkurenciji među radnicima te na nepomirljivoj suprotnosti interesa ovih dviju klasa. Stoga, kapitalizam pogoduje razvoju egoističnih odnosa, a čovjek-egoista je potencijalni kriminalac. On izdvaja niz karakteristika kapitalizma za koje smatra da rađaju egoizam: brak i vanbračnost, porodica, ekonomska ovisnost žene i njezina, politička obespravljenost, privatizacija odgoja i obrazovanja mladih, nezaposlenost, stambene prilike, krivična djela osvete, silovanja i dr, a ekonomske karakteristike su za W. Bongera od bitnog utjecaja na kriminalno ponašanje. On je bio pod znatnim utjecajem marksizma, pa će se i ovdje navesti jedan njegov u literaturi inače često citirani iskaz: "Iz svođenja dobivenih rezultata proizlazi da ekonomski uvjeti zauzimaju u etiologiji kriminaliteta mnogo značajnije mjesto nego što im ga obično pripisuje većina autora koji se bave ovim pitanjem ... 'Društvo priprema zločin', točna je Queteletova uzrečica. Za sve koji su u to prodrli, a nisu neosjetljivi za patnje čovječanstva, ovaj zaključak je žalostan, ali sadrži i jednu nadu. Žalostan je jer društvo udara strogom kaznom one koji vrše zločin, koji je ono samo pripremio; sadrži nadu, jer obećava čovječanstvu mogućnost da se jednog dana oslobodi jedne od svojih najgnjusnijih napasti." (Bonger, 1905.).

Globalno naznačeni segmenti iz radova spomenutih autora upućuju na tadašnja, parcijalna sagledavanja utjecaja socio-demografskih karakteristika na kriminalno ponašanje. Budući je navedeno istaknuto s ciljem ilustriranja, izostaje i kritička dimenzija iznesenih stajališta. Dovoljno je primijetiti da se u radovima ovih, kao uostalom i u radovima brojnih drugih, pa i kasnijih autora, ne osjeća razlika između bitnih i nebitnih

elemenata ili pak pojedinačnih utjecaja sociodemografskih karakteristika, što prvenstveno zapaža u nemogućnosti da se kriminalitet poveže sa suštinom društveno-ekonomskih odnosa, te da dođe do spoznaje o zakonitosti javljanja kriminalnog ponašanja u određenom društvu.

Neosporno je da nasilničko ponašanje po svom suštinskom određenju ukazuje na odnos socijalne sredine i pojedinca, a pojavu tog odnosa shvaćamo kao ekstrem. Naime, relevantno razmatranje nasilničkog ponašanja nužno uključuje vezu dva isprepletena sistema i njihovih odnosa koji se tek kao ekstrem manifestiraju u potpuno zasebnoj socijalnoj pojavi. Stoga, teorijsko polazište u slučaju ovog razmatranja utjecaja nekih demografskih i socioloških karakteristika počinitelja delikata nasilja na njihovo ponašanje, nije postavljeno nezavisno, iz neke posebne "teorije nasilništva", jer se takva teorija iz same sebe ne da postaviti. Budući da se pojava nasilničkog ponašanja smještava u društveni kontekst, to se takvo ponašanje i identificira kao društveni odnos, koji se ispoljava u vidu socijalnog polja.

Dakle, pojam nasilničkog ponašanja određuje se kao odnos pojedinca i društvene sredine, a pojava tog odnosa shvaća se kao ekstrem. Stoga, istraživanje ponašanja nasilničkog karaktera polazi od definiranja dva polja, tj. individue i društva i to tako da se i individua i društvo tretiraju kao dva načina promatranja istog univerzuma. Individua, naime, već ispoljava bitne karakteristike društva ili socijalnog polja u konkretnom, pojavnom smislu. Istodobno, društvo, tj. socijalno polje ispoljava bitnost individue-pojedinca, kod čega ni društvo, kao ni individua nije nepromjenljiva konstanta, već skup dinamičkih interakcija. Označena relacija između dva ekstremna: individue - počinioca delikta nasilja i društva-socijalnog polja, asocira okružje Marxovih istraživanja otuđenja, uz nužnu ogradu: iz stupnja otuđenosti društva ne slijedi stupanj otuđenosti individue. Naime, iako nasilničko ponašanje ukazuje na odnos

individue i društva, otuđenost ne postoji na nivou konkretnosti, jer su dijalektički odnosi uvijek posredovani. Međutim, pojedinac se ne odnosi apstraktno prema socijalnoj sredini, nego prema empirijskom okruženju u kojemu materijalizira svoj odnos.

Dakle, istraživački zadatak se postavlja u okviru pitanja povezanosti bitnih socijalnih obilježja (u ovom slučaju demografsko-socioloških karakteristika počinitelja delikata nasilja) i odnosa koji se ispoljio kao društveni čin.

Stoga se, općenito, utjecaj demografsko-socioloških karakteristika na nasilničko ponašanje, može formulirati kao relacije koje identificiraju svaki društveni odnos svakog društvenog entiteta u interakciji, čime je moguće formirati sliku socijalnog polja, kao skupa dinamičkih interakcija, manifestnih i latentnih točaka tog polja. Slika polja se mijenja kad god u njoj djeluje nešto što na novi način pokazuje vezu između entiteta u interakciji ili ono što tu vezu izaziva, proizvodi ili uzrokuje.

Kakose u ovom radu pojava nasilničkog ponašanja locira u društveni kontekst, to se i utjecaj demografsko-socioloških karakteristika analizira u određenom socijalnom polju, ili, točnije, socijalnom prostoru u kojemu određeni entiteti stupaju u takav međuodnos iz kojeg proizlaze i karakteristike tog polja - prostora.

Međutim, postavlja se pitanje koje odrednice, koji elementi uopće dovode do formiranja polja socijalnog značenja, obzirom na brojnost elemenata koji pripadaju empirijskim karakteristikama demografsko-sociološkog prostora.

Dakle, nameće se, nadalje, potreba za poklapanjem veće pažnje onim elementima demografskih i socioloških karakteristika za koje se pretpostavlja da im je svojstven značajniji utjecaj na ponašanje počinitelja delikata nasilja.

1.2. O elementima demografskih i socioloških karakteristika

Pristupajući socijalnom polju ili demografsko-sociološkom prostoru, na način koji

je u ovom radu naznačen, postavlja se problem podrobnijeg osvrta na elemente prostora o kojemu je riječ. Pri tome se susrećemo s poteškoćama koje prate svako istraživanje u oblasti društvenih pojava, a te su poteškoće u osnovi određene prirodom samog predmeta i potrebom da se služimo u najvećoj mogućoj mjeri konvencionalnim kategorijama koje omogućuju čim veći stupanj razumijevanja i, naravno, finalnu teorijsku i praktičnu, upotrebljivost dobivenih spoznaja.

Odlučivši se za pristup demografsko-sociološkom prostoru kao prostoru čiji je osnovni element čovjek s naznačenim obilježjima, susrećemo se s problemom krajnje složenosti dijalektičkih odnosa koji vladaju u sferi socijalnih etiketa. O teškoćama znanstvene analize na ovom području i pristupu u njihovu prevladavanju inspirativni su radovi K. Momirovića i suradnika (Momirović, i sur., 1975.; Momirović, Bosanac, 1979.).

Baveći se analizom elemenata demografsko-sociološkog prostora i nasilničkog ponašanja i pri tome analizom utjecaja tog prostora na ponašanje, nužno je iznijeti barem dvije, zacijelo osnovne konstatacije, koje u izvjesnom smislu, ograničavaju domet mogućih generalizacija.

Prvo, kako "socio faktori" nisu jedini element značajan za etiologiju kriminalnog ponašanja, tako to nisu sami elementi demografsko-sociološkog prostora svedeni na demografske i sociološke karakteristike.

Drugo, elementi demografskih i socioloških karakteristika ukoliko su jednom označeni relevantnim, to nisu zauvijek i nisu takvi u različitim, šire shvaćeno, društvenim uvjetima. Stoga, veća pažnja analitičara posvećena nekim elementima demografsko-sociološkog prostora sama po sebi znači opredjeljenje za analizu u izvjesnoj mjeri definiranog sistema elemenata i karakteristika tih elemenata datog prostora. Kriterij izbora elemenata

trebao bi se temeljiti na potvrđenim pretpostavkama o, za problem koji se ispituje, relevantnosti pojedinih elemenata u vremenu i prostoru u koje se pojava locira. Imajući u vidu naprijed navedeno u analizi demografsko-sociološkog prostora i relevantnosti utjecaja demografskih i socioloških karakteristika na nasilničko ponašanje, moguće je operirati sa slijedećim kategorijama:

- obilježja stanovništva (broj, spol, starost, brak, razvod, broj djece, školska sprema, selo-grad, regionalne karakteristike i sl.);
- djelovanje čimbenika socijalnog statusa (pasivni i aktivni socijalni status);
- socio-patološke pojave i duševna oboljenja u porodici (alkoholizam, skitnja, prostitucija, duševna zaostalost, psihički status ...) i sl.

Dakako, bilo bi pogrešno strogo lučiti demografske od socioloških elemenata i obrnuto. Naime, zbog međusobnog utjecaja demografskih i socioloških karakteristika, za relevantnost spoznaja je opravdanija zajednička analiza oba sistema karakteristika.

Analiza obilježja stanovništva (demografskih obilježja) nužno se susreće s nizom teškoća zasnovanih kako na nedostatku valjanih informacija, tako i na nedostatku interpretabilnog teorijskog modela postojećih informacija. Ove su teškoće posebno naglašene ukoliko se demografija tretira kao disciplina koja se bavi kako kvantitativnim tako i kvalitativnim obilježjima stanovništva (Breznik, 1977.)

Broj stanovnika (gustoća stanovanja) kao demografski element socijalne sredine često je razmatrana u analizi devijantnog ponašanja uopće. Osnovna pretpostavka u toj analizi jest da se iznad granice određene gustoće stanovanja devijantno ponašanje može očekivati s većom vjerojatnošću nego ispod te granice.

Sastav stanovništva u odnosu na spol i njegov mogući utjecaj na kriminalno ponašanje moguće je promatrati u odnosu na već uobičajeno stanovište da je

kriminalitet "tipično muška reakcija" i da je ženski kriminalitet u svakoj zemlji nekoliko puta manji po obimu od muškog. U nekim zemljama udio ženskih osoba u vršenju kriminaliteta je veoma mali, a u drugim znatno veći. Suvremene analize pokazuju da se udio osoba ženskog spola u vršenju krivičnih djela nalazi u stalnom porastu u većini zemalja. Međutim, ima i stajališta da osobe ženskog spola sudjeluju u vršenju krivičnih djela više od muškaraca, jer žene vrše neka krivična djela (pobačaj i čedomorstvo) kao tipično ženski kriminalitet, odaju se prostituciji koja se nedovoljno evidentira, a ženski kriminalitet je i manje uočljiv, npr. u slučaju podstrekavanja. Razlika u intenzitetu, strukturi i karakteru kriminalnog ponašanja osoba ženskog spola posljedica je društvenih utjecaja, položaja i uloge žene u društvu, ne odbacujući pri tom psihološke, biološke i druge utjecaje koji mogu ispoljavati različito djelovanje u pojedinim prilikama.

Među elementima demografskih karakteristika, pored spola, od posebnog značaja su starosne kategorije stanovništva određenog područja. Statističke analize kriminaliteta pokazuju da je njegov raspored po starosnim grupama različit, te da je starosna grupa između 20 - 25 godina najviše zastupljena kod osoba oba spola pa se zato i naziva starosnom grupom "maksimalnog kriminaliteta". Prvenstveno po starosnim grupama od po pet godina, starije grupe pokazuje postupni pad, a poslije 50 i naročito nakon 60 godina pokazuju nagli pad kriminaliteta. Distribuciji kriminalnog ponašanja po starosnim kategorijama daju se različita objašnjenja, koja se često vežu za fizičku snagu te za fiziološke, psihološke i osobne karakteristike individue. Razumljivo je da će se ispoljavanje većeg utjecaja fizičke snage na ponašanje očitovati više u mladosti nego u starosti. Poznato je da mnoge mlade osobe vrše češće djela nasilničkog karaktera, što je povezano i s njihovom fizičkom snagom. Starenje je, nema sumnje, povezano sa

socijalnim, psihološkim i biološkim promjenama, koje utječu na ponašanje čovjeka uopće, pa tako i na nasilničko ponašanje. U tom procesu, razumljivo je, značajna uloga pripada biološkom starenju. Sa starenjem se smanjuje snaga i pokretljivost, te stariji ljudi najčešće i nisu u stanju vršiti agresivna, nasilnička krivična djela. U tome razdoblju, ističu neki autori, zahvaljujući stabilnosti ličnosti i drugim osobnim obilježjima, korekcione mjere i tretmani pokazuju veće i efikasnije popravne rezultate, pa se zbog toga u tim godinama smanjuje i broj recidivista. Elementu starosti, mnogi autori opravdano pridaju veliku ulogu, smatrajući da životna dob predstavlja značajan "selektivni faktor" kriminalnog ponašanja.

Analiza mogućeg utjecaja socioloških karakteristika na nasilničko ponašanje, bila bi deficitarna ukoliko se s posebnom pažnjom ne bi razmatrali upravo oni demografsko-sociološki elementi za koje se pretpostavlja da su s nasilničkim ponašanjem u posebno bliskom odnosu. Ovo se ističe stoga što je sigurno da se socijalno polje ili socijalni prostor može determinirati i opisati ne samo različitim elementima i kategorijama već i različitim redoslijedom, značenjem i važenjem elemenata.

Budući da je definiranje socijalnog prostora osnova teorijskog načela istraživanja, postavlja se pitanje izbora elemenata, koji pripadaju empirijskim karakteristikama tog prostora. U ovom ogledu ti elementi imaju značenje pojma socijalnog statusa, jer je sociološki prostor određen hijerarhijskim značenjem elemenata.

Socijalni status, razumije se, dinamički je pojam i zapravo terminus technicus za oznaku mjesta kojeg jedna društvena individua ostvaruje svojim društvenim kretanjem i svojom socijalnom komunikacijom (Saksida, Knap, 1970; Momirović, i sur., 1973.).

U ovom radu, demografsko-sociološki prostor je, dakle, određen nizom karakteristika, odnosno determiniraju ga skupine

elemenata koje opisuju "socijalnu sredinu" tipičnim oznakama suvremenog života svakog pojedinca, kao što su: primarna socijalna sredina (porodica), rad i sudjelovanje u proizvodnji i u društvenom životu, primarna grupa i tip života u njoj, te socijalno- ekonomski status.

Porodica kao primarna društvena grupa ima mnogostrane obaveze i funkcije prije svega u procesu formiranja i razvoja mlade ličnosti. Pored njezine osnovne funkcije da osigura materijalne i druge objektivne uvjete života svojih članova, a prvenstveno mladih, ona je takva društvena tvorevina, takav socijalni milje u kojemu se odvijaju prvi socijalni kontakti i stvaraju osnove moralnog, intelektualnog, fizičkog odgoja i dr. Osim toga porodica igra veoma značajnu ulogu u procesu socijalizacije ličnosti, mjesto je stjecanja prvih životnih iskustava i predstava o životu, pa je mnogi autori s pravom smatraju za "kritični faktor" prilagođavanja društvenoj sredini.

Sve navedene i druge funkcije mogu uspješno ostvarivati skladne i funkcionalno zdrave porodice. Kao takve, one garantiraju pozitivni razvoj i uspješnu socijalizaciju ličnosti i čine snažnu prepreku za pojavu devijacija u njihovu životu i ponašanju. Međutim, porodična sredina može, pored pozitivnih, vršiti i negativne utjecaje, koji su posljedica brojnih objektivnih društvenih proturječnosti i čimbenika materijalno-ekonomske i strukturalne prirode, te čimbenika koji proizlaze iz njene atmosfere, moralne klime i čvrstine, interpersonalnih i drugih odnosa. Siromaštvo, loše stambene prilike, nizak socijalni status, nezaposlenost, odnosno bolest, razvod, zanemarivanje djece i socio-patološko ponašanje jednog ili oba roditelja itd., najčešće ne egzistiraju odvojeno, već su u tijesnoj vezi. Objektivni uvjeti života jedne porodice čine osnovu iz koje proizlazi porodična atmosfera i obrnuto, porodična atmosfera djeluje na te objektivne uvjete.

Cjelovitost porodice oduvijek se smatrala temeljem njezina adekvatnog funkcioniran-

ja. Život u potpunoj porodici, gdje postoji odgovarajuća uloga oba roditelja, gdje je odgovarajući starosni sastav porodice, broj članova i drugo, u pravilu predstavlja sigurne uvjete za povoljnu porodičnu atmosferu i za pravilan razvoj mladih ličnosti.

U kontekstu djelovanja čimbenika socijalnog statusa, osim prodiće, kao primarne socijalne sredine, od posebnog su značenja elementi rada i sudjelovanja u proizvodnji i društveno-političkom životu, pri čemu se ističu: uspjeh u školovanju i stupanj obrazovanja. Poznato je iz dosadašnjih istraživanja da je primjerice, stupanj obrazovanja jedan od doista značajnih generatora ostalih pomaka u socijalnom prostoru i da u mnogome od njega ovisi socijalno ostvarenje individua. Naime, generalno uzevši, obrazovanje je postalo jedan od osnovnih oblika utemeljenja socijalnih mogućnosti individue, odnosno ona socijalna transverzala koja u suvremenim društvima presjeca gotovo sve društvene stratume i granice. Nivo školske spreme koji se inače tretira kao obilježje pasivnog statusa, nesumnjivo je u vezi prvenstveno sa socijalnom diferencijacijom, a u izvjesnim sredinama i sa socijalnom stratifikacijom stanovništva, te je značaj tog elementa znatno širi od pedagoškog u užem smislu.

U analizi socijalnog prostora posebno u uvjetima postreal - socijalističkog društva nezaobilazni su i elementi rada, kvalifikacije, položaja na radnom mjestu te članstva, sudjelovanja i obavljanja različitih funkcija u društveno- političkim zajednicama i različitim društvenim organizacijama. Pretpostavka je da ti elementi, ukoliko se u socijalnom polju susreću, imaju niz povoljnih utjecaja kao npr. pozitivno usmjeravanje ličnosti, socio-ekonomski status, stvaranje brojnijih alternativa u razrješavanju socijalnih problema i u zadovoljavanju potreba i dr. Društvena i društveno-politička organiziranost najvjerojatnije utječe na moralnu, etičku i vrijednosnu orijentaciju, odnosno na sprečavanje pojava kriminalnog ponašanja.

U brojnim radovima u kojima se razmatraju socio-demografske karakteristike stanovnika određenog područja, posebna se pažnja poklanja onim negativnim oblicima ponašanja koja nazivamo socio-patološkim. Obzirom na predmet ovog rada izostaje podrobnije analiziranje pojmovnog okvira ovog ponašanja. Čini se dovoljnim određenje da je riječ o ponašanju čiji je pojam izveden iz šireg pojma socijalne devijantnosti, a odnosi se na neka ponašanja koja relativno konstantno i u najvećem broju sredina, pojednostavljeno rečeno, predstavljaju "lijevu stranu Gauss-ove krivulje". Iz široke lepeze formi takvog ponašanja za analizu karakteristika socijalnog prostora i njegovog značaja za nasilničko ponašanje spominjemo: alkoholizam, skitnju i preprodaju, te prostituciju.

Pojava svakodnevnog pijenja alkoholnih pića u većim količinama, što često dovodi do stanja pijanstva, obično se naziva alkoholizmom. Ova složena i štetna društvena pojava ne pogađa samo konzumente već i širu i užu zajednicu. Tri su najčešće susretana shvaćanja alkoholizma: lični porok, simptom poremećene ličnosti i bolest grupe. Bez obzira na prednosti i nedostatke bilo kojeg shvaćanja ove pojave, nema sumnje da "alkoholizam izražava društveno negativno i posebno kriminogeno dejstvo na različite načine u formi demoralizacije, nastajanja porodične neimaštine i bede, mentalnog i društvenog degenerisanja, ugušivanja svake težnje ka pozitivnom, atrofije radnih navika i sposobnosti vršenja raznih uličnih lumpen-proleterskih scena..." (Đukanović, 1978.).

Pretjerano konzumiranje alkohola, dakle, dovodi do psihičkih, socijalnih i zdravstvenih poremećaja, do slabljenja kontrole ponašanja, javlja se razdražljivost, ekstrasvertiranost i agresivnost. Razumije se, niz negativnih efekata alkoholizma naročito je evidentan ukoliko je ta pojava prisutna u porodici. Rezultati brojnih istraživanja relacija između alkoholizma u porodici i kriminaliteta djece i omladine zorno

ilustriraju atmosferu koja karakterizira takve porodice. Alkoholizam predstavlja veliki društveni problem, koji je povezan s mnogim drugim negativnim pojavama, kao što su: nezaposlenost, skitnja, napuštanje prodeice, brakorazvodi, vršenje krivičnih djela te nasilničko ponašanje. Brojna istraživanja pokazuju da alkoholizam ima naročito veliki utjecaj na pojavu delikata nasilničkog karaktera i to: ubojstva, tjelesnih povreda, razbojništva, silovanja, zlostave djece i dr. Također, istraživanja govore o značajnom utjecaju alkoholizma na pojavu recidivizma i omladinskog kriminaliteta.

Uporno izbjegavanje radnih i drugih obaveza kao i dužeg zadržavanja na jednom mjestu i onda kada za to ne postoje objektivni razlozi označava ponašanje koje nazivamo skitnjom. Društvo se oduvijek sreće s ovom pojavom, koja je - bez obzira na mijenjanje pojavnih oblika - tijesno povezana s kriminalnim ponašanjem. S obzirom na komponentu nerada, uz skitnju se često vezuju pojave besposličarenja, prosjačenja te preprodaje, odnosno ilegalne trgovine robom koja je obično sumnjivog porijekla. Nerijetko se pri tome susreće i alkoholizam. U pravilu je riječ o osobama koje ne sudjeluju u redovnom društvenom životu, pripadajući mu samo "po jeziku i po rođenju".

Prostitucija, koja prodazumijeva seksualne odnose na komercijalnoj osnovi, a koje u pravilu karakterizira osjećaj ravnodušnosti, višestruko je negativna društvena pojava, također tijesno povezana s kriminalnim ponašanjem. U specifičnim formama postoji i muška prostitucija koja je, međutim, neusporedivo rjeđa od ženske. Odavanje prostituciji se smatra jednim od oblika osobne devijacije, koji je usko povezan sa specifičnim oblicima kriminalne aktivnosti kao npr.: krađe, silovanja, podvođenja, ubojstva sa seksualnim motivima i sl. Prisustvo prostitucije na određenom području daje tom području veći socio-patološki značaj u cjelini, a posebno na planu organiziranog kriminaliteta.

Konačno, među elementima koji su od utjecaja na socijalni prostor spomenimo kronične tjelesne bolesti, duševna oboljenja i psihički status. Bez obzira da li se radi o slučajevima herediteta ili aberacijama uzrokovanim drugim okolnostima (npr. kronična tjelesna bolest može biti posljedica dužeg asocijalnog načina življenja, ali i determinanta delikta nasilja) riječ je o elementima čije je prisustvo u socijalnom prostoru relevantno i za nasilničko ponašanje.

1.3. Osvrt na neke demografske i sociološke studije nasilničkog ponašanja

U raznim zemljama su učinjeni mnogi pokušaji da se nasilničko ponašanje objasni kao poseban fenomen u kriminalnoj aktivnosti. Ti pokušaji obuhvaćaju ili kompletno područje delikata nasilničkog karaktera, ili parcijalno prema grupama nasilničkih akata, ili posebno pojedina krivična djela nasilja, a naročito ona za koje se smatra da su posebno teška (ubojstva).

Ogromna je literatura koja obrađuje nasilnička djela, te je nemoguće svu niti nabrojiti. Studije nasilničkog ponašanja uključene su u mnoge discipline prirodnih i društvenih nauka, s, razumljivo, različitim pristupima, jer nasilnički akti i delikti nasilja nisu jednostavni već multivarijantno uvjetovan fenomen ponašanja. U odnosu na separatna područja, literatura koja obrađuje ovaj fenomen može se klasificirati na biološka istraživanja, psihijatrijska i klinička ispitivanja, psihološke, psihometrijske i sociološke studije. Mnoge su studije i multidisciplinarne što ukazuje na kompleksnost problema koji se izučava.

Relevantne informacije o demografsko-sociološkim obilježjima nasilničkog ponašanja nalazimo kod inozemnih i domaćih istraživača. U ovom sažetom osvrtu na neke demografske i sociološke studije nasilničkog ponašanja, prikazat će se samo one studije koje se bave deliktima nasilja, odnosno koje su po metodici prikupljanja informacija slične. Kao osnova

poslužit će nam poznate studije o deliktima nasilja u USA i u našoj zemlji koje se na temelju sličnih metoda prikupljanja informacija, opisivale stanje nasilja u proučavanim lokalitetima. Autori ovih studija su na temelju prikupljenih, registriranih podataka koji su se nalazili u dosijeima, spisima i registrima policija, sudova i penalnih ustanova dali pregled stanja nasilja i na temelju toga donosili određene zaključke. Ove studije se odnose na tzv. najteže delikte nasilja, odnosno u ovom osvrtu neće se vršiti klasifikacija po težini djela, već će se delikti nasilja tretirati zajedno, a obzirom na temu ovog rada o nekim studijama i o nekim vrstama nasilničkih akata bit će više riječi. Kako se u većini studija demografsko-sociološke karakteristike analiziraju integralno, neće se striktno odvajati ni ovom prilikom, tim više što blok demografsko-socioloških karakteristika u ovom radu čini jednu analitičku strukturu.

Analitički je sagledavano niz činjenica o ubojstvima i to za 621 počinioca i 588 žrtava iz Philadelphie (Wolfgang, Ferracuti, 1967.). Na vrlo ekstenzivan način opisani su oblici ubojstva, analizirane neke demografsko-sociološke karakteristike počinitelaca. Konstatirano je da je nasilničko ponašanje najčešće povezano s izrazitom agresivnošću počinitelja takvih delikata nasilja i to naročito uslijed smanjene mogućnosti kontrole agresije. Empirijski podaci, statistički i klinički upućuju na zaključak da je grubo, nasilničko ponašanje, a u vezi toga i ubojstvo, povezano više s muškim spolom i mladom dobi te se navodi da je raspon životne dobi počinitelja ubojstva analiziranog uzorka od 20 do 30 godina.

Daje se niz demografskih informacija u studiji uzorka od 462 ubojstva koja su izvršena u razdoblju od 1947, do 1953. godine u Clevelandu - Ohio (Bensing, Schroder, 1960.). Prema podacima se može zaključiti da je među počiniteljima ubojstava u njihovoj studiji velik raspon životne dobi, ali su to ipak pretežno mlađe osobe (72% svih slučajeva je u dobi od 21 do 45 godina

života).

Pri analizi ubojstva u bivšoj SR Sloveniji, nađeno je da se počinioци grupiraju najviše u dvije skupine i to od 20 do 29 godina te od 40 do 49 godina starosti (Uderman, 1972.).

Među osobama mlađe dobi dominantna mjesta zauzimaju delikti silovanja. U literaturi nalazimo podatke da se u Finskoj sedamdesetih godina nadalje bilježi povećani broj silovanja što je naročito okarakterizirano promjenom strukture životne dobi počinitelja ovog nasilničkog akta. Medijan dobi onih koji su počinili silovanje spada ispod 20 godina, a osobito se jako povećava proporcija maloljetnika među ovim osobama, naročito od 1960. godine, što se dovodi u vezu s pojavom mladenačkih gangova.

Opće karakteristike nasilničkog ponašanja mladenačkih gangova u USA analizira L. Yablonsky (Yablonsky, 1962.). Konstatira da je primarna funkcija modernog ganga da nađe izlaz za agresiju kako bi se zadovoljile kontinuirane i momentalne potrebe njihovih članova. Ne traži se specifična sposobnost da se postigne silovitost, pa njihovo ponašanje često rezultira divljim, brutalnim ubojstvima osoba koje niti ne poznaju.

Spol također igra specifičnu ulogu ne samo u kriminalnoj aktivnosti uopće, nego i u nasilničkom ponašanju posebno, tako da u specifičnoj populaciji počinitelja delikata nasilja ima daleko više muškaraca nego žena.

Navode se podaci iz Philadelphie prema kojima je među počinioциma delikta ubojstva bilo 82% muškaraca, dok je u općoj populaciji bilo 48% muškaraca (Wolfgang, Ferracuti, 1967.). To znači da među počinioциma ovog nasilničkog akta ima relativno oko dvostruko više muškaraca nego što ih ima u općoj populaciji, odnosno da relativno oko 4.5 puta ima više muškaraca nego žena među počinioциma ubojstva. I ovi podaci potkrepljuju, inače poznatu činjenicu, da među počinioциma delikata nasilja ima znatno više muškaraca nego žena. Primjerice, prema podacima iz Poljske, 90% ubojstava u 1961. godini počinili su muškarci.

Brojni autori diskutiraju o vremenskim, regionalnim i ekološkim karakteristikama nasilničkog ponašanja. Nađeno je da ubojstva počinjena od petka do nedjelje obuhvataju 66% svih slučajeva. Prema dobi dana kada se ubojstva vrše, najčešća je frekvencija ovih djela od 20 sati do 2 sata u noći (Wolfgang, Ferracuti, 1967.).

Ukoliko se uspoređi vremensko razdoblje dana i tjedna može se doći do zaključka da je to i vrijeme kada se najviše konzumira alkohol, a čije je uzimanje naročito potencirano u društvu, skupini, grupi. Stoga, ove vremenske karakteristike su više sociološke kategorije, odnosno one su izrazitije vezane za slobodno vrijeme.

Prema podacima skoro svih demografsko-socioloških studija, urbana sredina je kriminogeni faktor u nastanku kriminalne aktivnosti. Život u urbanoj sredini dovodi do veće izolacije, oslabljena je kontrola ponašanja, veća je prostorna mobilnost, reducira se porodična funkcija i tako dolazi do veće anonimnosti. Sve to može dovesti do nesputanog ponašanja, koje može stjecajem okolnosti rezultirati nasilničkim ponašanjem.

Ne samo da je urbana sredina u odnosu na ruralnu više kriminogena, nego k tome i različite ekološke karakteristike naselja utječu manje ili više kao kriminogeni činioci, a osobito u odnosu na subjekte mladenačke dobi (Uzelac, 1980.).

U studiji 16 gangova u Chicagu, uspoređivane su njihove forme ponašanja s onima prije približno 15 godina. Na temelju faktorske analize indikatora ponašanja ekstrahirano je 5 faktora koji su interpretirani kao: (1) faktor konflikta, (2) faktor stalnog aktiviteta, (3) faktor stabilnog seksualnog ponašanja, (4) faktor povlačenja i (5) faktor protesta prema autoritetu (Short, Tennyson, Howard, 1963.).

Iako nema analize ranijih ponašanja gangova pomoću ovakve metode i bez obzira da li je upotrebljena analiza najadekvatnija, rezultati ove studije ukazuju na postojanje specifičnih latentnih komponenti koje

vjerojatno utječu na ponašanje ovih delinkvenata u grupama, pri čemu su od ne malog utjecaja i promijenjene sociološke i ekološke prilike u kojima se manifestiraju grupna ponašanja nasilničkog karaktera.

U već komentiranim studijama američkih autora nalazimo podatke da je preko 70% svih ubojstava u Houstonu počinjeno od osoba sa područja grada, a slični su podaci i iz Clevelanda gdje 2/3 ovog oblika nasilničkog ponašanja vrše osobe iz grada. Ujedno analize pokazuju da postoji značajna povezanost između prenapučenih i zapuštenih područja gradova s ponašanjem koje rezultira deliktima nasilja, a prvenstveno ubojstvima.

Načinjena je obimna longitudinalna studija razvoja agresivnosti, koja obuhvaća razdoblje duže od 20 godina (počeci istraživanja dosežu u 1957. godinu) (Lefkowitz, i sur., 1977.). Iz niza grupa problema, prezentiranih u šest poglavlja, za temu ovog rada su posebno interesantni odjeljci koji se odnose na demografsko- sociološka obilježja nasilničkog ponašanja. U toku višegodišnjeg rada, autori su mijenjali i hipoteze i područja analize, ističući da je u razdoblju njihova istraživanja agresija u USA poprimila razmjere epidemije, a osobito u gradovima, u kojima su ubojstva, seksualni delikti i razbojstva sve brojniji.

U uvodnom dijelu studije izložen je semantički i pojmovni okvir agresije, pod čim se podrazumijeva svako ofenzivno i nasilničko ponašanje, a naročito ono koje može vrijeđati i ono koje može nanijeti fizičke povrede, s tim da nije riječ o isprovociranom ponašanju. Autori zastupaju mišljenje da čovjek uči svoju društvenu ulogu, što su podrobnije izložili u odjeljku prvog poglavlja pod naslovom "Društveno učenje agresivnosti".

U drugom poglavlju je iznijet projekt longitudinalne studije kod čega je istaknuta potreba proučavanja ličnosti u prirodnoj socijalnoj sredini. Istraživanje je započeto 1959. godine u regiji Columbia sa uzorkom od 875 djece uzrasta od 8 godina,

uključujući 85% majki i 71% očeva koji po svojim psihosocijalnim obilježjima pripadaju srednjem sloju, a istraživački tim ih je smatrao tipičnim američkim uzorkom. U drugom ispitivanju, nakon 11 godina, uzorak se sveo na 427 ispitanika i izgubio na reprezentativnosti prvobitne grupe, jer u tih 427 osoba bilo je više onih koji su u prvom ispitivanju označeni neagresivnim, kako od sebe samih tako i od vršnjaka. Klasno-socijalna struktura uzorka se nije promijenila. Osnovna metoda rada bio je identičan intervju za sve, u oba navrata, a da bi slika o pojedinom subjektu bila što pouzdanija, intervjuirani su i vršnjaci i roditelji.

U trećem poglavlju nazvanom "Korijeni agresije" autori izlažu one životne uvjete i okolnosti koji su relevantni za formiranje agresivnog ponašanja. Te faktore, promatrane 1959. i 1970. godine, svrstali su u 4 grupe: izazivači, uvjetovani odgovori na agresiju, identifikacija i socio-kulturne varijable. Uzete su u obzir slijedeće odrednice: zaposlenost oca, njegova zauzetost poslom, položaj u zanimanju, odnos položaja u zanimanju i formalnog obrazovanja, brzinu napredovanja u službi, dužina stanovanja u dotičnom kraju, učestalost preseljenja i dr. Osnovni načini mjerenja bili su: označavanje agresivnim od strane vršnjaka u djetinjstvu i adolescenciji, samooznačavanje agresivnim u nekoliko stupnjeva i vrijednosti postignute na skalama testova ličnosti (Minnesota Multiphasic Personality Inventory), kojim je mjerena potencijal agresivnosti pojedinaca. Korišteni su i policijski podaci ukoliko su postojali o pojedinim ispitanicima. Prikupljeni podaci su analizirani u različitim međusobnim odnosima u oba navrata istraživanja. Pokazalo se da su pojedine varijable od utjecaja samo u djetinjstvu (npr. kod faktora izazivači agresivnosti, varijabla: odbojnost roditelja prema djetetu). Neke varijable su pokazale značajan utjecaj i kasnije, kao npr. identifikacija u odnosu na oca ili majku, kao i sa socio-kulturnim momentima.

Sve analize su obavljene posebno za muške, a posebno za ženske osobe, jer su ranija istraživanja ukazala na razliku u agresivnosti među spolovima, što je i u ovom radu potvrđeno, pri čemu autori ističu faktor učenja od djetinjstva nametnute spolne uloge, kao značajan činilac razlikovanja agresivnosti.

Među rezultatima najvažnije se čini poglavlje u kojem se razmatraju socijalni status i psiho-patološke crte ličnosti kao korelati agresivnog ponašanja. Kako je istraživanje teklo u dva navrata, bilo je moguće već poslije prvog podijeliti ispitanike u grupu visoko agresivnih, prosječnih i nisko agresivnih osoba, da bi se nakon 11 godina utvrdile eventualne promjene u veličini ovih grupa. Iznenaduje da se relativni odnos veličina grupa nije bitno izmijenio, a ni pripadnost nekoj od njih, što upućuje na postojanost agresivnog ponašanja.

Dobiveni rezultati ukazuju da su najmanje agresivna djeca iz porodica solidnog imovnog stanja i visoke obrazovanosti u kojima se djeci posvećuje puno pažnje. Među najagresivnijom djecom su ona koja potječu iz porodica u kojima je očit raskorak između očevog obrazovanja i njegova napredovanja u poslu, što se tumači prezauzetošću oca i čestim selidbama "u bolje krajeve". Djeca iz takvih porodica su često neurotična i psihotična, a koeficijent inteligencije im je nešto niži.

Već prvo ispitivanje iz 1959. godine pokazalo je značaj razvojnih uvjeta za kasnije neagresivno ili agresivno ponašanje. Autori ističu da je agresivnost u osomoj godini najbolji indikator agresivnosti na uzrastu od 19 godina, nezavisno od stupnja inteligencije, socijalno-klasne pripadnosti ili roditeljske agresivnosti. Faktor uvjetovanih odgovora smatraju najslabijim za prognozu budućeg agresivnog ponašanja. Učenje (ne doslovno i samo u školi) izgleda kao značajan faktor u sprečavanju agresivnosti. Među varijablama socijalnog statusa ističu da prezaposlenost roditelja i česte selidbe utječu na povećanje agresivnosti bez obzira

na ostale faktore. Utvrđena je obrnuta proporcionalnost između socio-ekonomskog statusa porodice i agresivnosti djeteta, osim u ruralnim predjelima gdje ove relacije nema. Isto je u relaciji između socio-ekonomskog statusa i psihopatološkog ponašanja kod gradskog stanovništva, ali ne i seoskog, što se objašnjava sporijim ritmom života i manjim oscilacijama ekonomskog života u takvim krajevima. Utvrđeno je da prezaposlenost oca i nizak obrazovni nivo oba roditelja, djelujući zajednički, najviše doprinose agresivnosti djeteta. Ovo je naročito prisutno ako očevi i pored niskog obrazovnog nivoa pokušavaju brzo napredovati na društvenoj ljestvici, što najčešće čine vrlo agresivno, a takvo njihovo ponašanje često postaje uzor djetetu.

Postojanost agresivnosti autori tumače pomoću dva faktora: reakcijom sredine koja izaziva novu agresivnost i niskim nivoom inteligencije koji otežava socijalnu adaptiranost, birajući često agresiju kao jednostavniji odgovor na negativne stavove sredine.

Praksa radne socijalizacije ima najveći utjecaj od svih čimbenika koji su relevantni za razvoj ličnosti, jedan je od zaključaka ovog istraživanja. Utjecaj ovog faktora značajniji je od spolne pripadnosti i od koeficijenta inteligencije. Govoreći o mogućnosti kontrole agresivnog ponašanja u osvrtnu na rezultate rada ustanova domskog modela, autori ističu da one uopće ne utječu na smanjenje agresivnosti svojih štićenika. Dapače, često je povećavaju, a smatra se da je to zbog utjecaja sredine u kojoj agresivnije osobe predstavljaju neželjeni model koji drugi slijede.

Na kraju, autori ističu svoju razočaranost rezultatima dosadašnjih programa resocijalizacije kako maloljetnih, tako i odraslih osoba nasilničkog ponašanja. Zalažu se za prevenciju kao širu društvenu akciju koja bi obuhvaćala više socijalnih zahvata. Samo širi socio-ekonomski zahvati bi osigurali ekonomski i kulturni nivo

potreban za zdrav razvoj mladih i njihovu pozitivnu socijalizaciju. Autori ujedno ukazuju na svu težinu takvog modela prevencije, jer suvremeno američko društvo slavi agresiju i nasilje u osnovnim sektorima svoje svakidašnjice: industriji i trgovini, vojsci i politici, i na svim drugim poljima. Ističe se da je oružje, za prosječnog Amerikanca još uvijek fetiš. Američki su građani najnaoružaniji u svijetu i pri vrhu su ljestvice po broju ubojstava. U 1973. godini je u USA izvršeno 13.070 ubojstava vatrenim oružjem, a svega 35 takvih ubojstava u Velikoj Britaniji, gdje je rigorozna kontrola posjedovanja vatrenog oružja.

Nažalost, ova studija argumentirano prognozira daljnji vrtoglav porast svih vidova agresije u američkom društvu.

Način na koji je ovo istraživanje vršeno tokom 20 godina i metode koje su primjenjene, uz odgovarajuću interpretativnu rigoroznost i korektnost, dovele su i do nešto detaljnijeg osvrtu.

Komparacijom podataka iz literature očita je različita zastupljenost ubojstva u pojedinim sredinama. Tako u Africi i pojedinim zemljama Azije i Evrope ima manje ubojstva i delikta nasilja nego u USA, koje su karakterizirane velikim brojem nasilnih smrti, kao što je to slučaj i na Cejlonu, u Finskoj i drugdje (Gibbons, 1968.).

Na uzorku od 150 muških počinitelja krivičnih djela nasilničkog karaktera, analizirana su, između ostalog, i neka njihova demografsko-sociološka obilježja (Matić, Lazarević, Putnik, 1966.). U odnosu na dob dominira starosna grupa od 26 do 32 godine, u daleko većem broju (2/3) to su neoženjene osobe, zatim razvedeni i osobe koje su po nekoliko puta stupale u neregulirane bračne odnose. Oko polovine ispitanika potječe sa sela, 35% iz gradskih naselja, a svega 14% iz velikih gradova i republičkih centara.

Preko 90% ispitanika karakterizira prekomjerna upotreba alkohola. Svega 10% ih je bez škole, a 40% s osnovnom školom, 37% sa zanatom, a tek 8% je završilo srednju

školu.

Oko 30% ispitanika su radnici, a u najvećem broju su ili besposličari ili se bavili raznim nedozvoljenim radnjama (kocka, preprodaja, podvođenje i sl.). Analizirana grupa je najviše (83,4%) slobodnog vremena provodila po kavanama. 50% ispitanika potječe iz necjelovitih ili novoformiranih porodica s većim brojem djece. Obrazovni nivo roditelja je prilično nizak (1/3 radnici, a 1/3 zemljoradnici).

Za oženjene ispitanike je ustanovljeno da su porodicu skoro sasvim zanemarili.

Neke demografske karakteristike počinitelja delikata nasilja u razdoblju od početka 1975. do konca 1978. godine na području SR Hrvatske naznačene su također prilikom razmatranja pojavnih oblika nasilničkog ponašanja. Međutim, kako raapolažemo i podacima studije demografskih obilježja za 1.871 počinitelja delikata nasilja, širi osvrt na rezultate tog istraživanja je neophodan. Ovo tim prije jer je riječ o studiji kojoj su uzorak te način prikupljanja podataka sastavni dio generalnog projekta u koji je utemeljen i ovaj rad (SRCE, 1978.).

S. Šimunec na osnovu rezultata svog istraživanja zaključuje, pored ostalog, da je nasilničko ponašanje prvenstveno karakteristično za populaciju mlađe i srednje dobi stanovništva do 45 godina života, da su delikti nasilja izrazito dominantna karakteristika osoba muškog spola, te osoba koje žive u braku i vanbračnoj zajednici (Šimunec, 1979.). Među počiniocima krivičnih djela izvršenih nasiljem znatan je broj razvedenih osoba, kod čega osobe s djecom češće nego osobe bez djece javljaju se među počiniocima nasilničkih akata, a među njima su značajno zastupljene osobe s većim brojem djece.

Nasilnički delikti su znatno više zastupljeni među stanovništvom Slavonske makroregije, nešto više među stanovništvom Srednjohrvatske makroregije, a znatno manje među stanovništvom Primorsko-ličke i Dalmatinske makroregije.

Nasilnička ponašanja, u daleko najvećem

broju slučajeva, ispoljavaju osobe na području regije svojeg stalnog boravišta.

Kod osoba srednje dobi, najčešći oblici nasilničkih djela su ubojstva i tjelesne povrede, kod starijih osoba dominiraju ubojstva, a među osobama najmlađe dobi (od 18 do 25 godina) najčešća su krivična djela razbojstva.

Ubojstva su zastupljena kod svih dobnih skupina, a relativno najviše među osobama u dobi od 30 do 35 godina.

Djela tjelesnih povreda najčešće izvršavaju osobe u dobi od 35 do 40 godina, a rjeđe se javljaju u najstarijoj i najmlađoj dobi.

Seksualni delikti su najviše zastupljeni među osobama od 21 do 25 godina.

Razbojstva su izrazito karakteristična za osobe u najmlađoj dobi do 25 godina, dok se rijetko javljaju među osobama u dobi iznad 45 godina.

Delikti protiv javnog reda najviše su zastupljeni kod osoba od 21 do 25 godina, a karakteristična su za populaciju do 45 godina, dok se iznad te dobne granice javljaju rjeđe.

Osobe ženskog spola najčešće su počinioci krivičnih djela tjelesnih povreda, razbojstva te zlostavljanja djece, kod kojega delikta su žene relativno višestruko zastupljenije nego muškarci.

Kod osoba u braku izrazito dominiraju delikti ubojstva i tjelesnih povreda, a ta krivična djela češće nego ostala čine i razvedene osobe. Ovi i ostali delikti nasilja zastupljeni su i kod osoba koje ne žive u bračnoj ili vanbračnoj zajednici, a prvenstveno razbojstva i seksualni delikti.

Osobe koje imaju djecu, naročito one koje imaju više djece, u većoj se mjeri ograničavaju na delikte ubojstva i tjelesnih povreda, dok su kod počinitelja bez djece zastupljeni svi oblici nasilničkog ponašanja, s izuzetkom zlostavljanja djece.

Zlostavljanje djece u daleko najvećoj mjeri zastupljeno je na području zagrebačke regije, dok se na većini ostalih regija takvi slučajevi ne javljaju.

U okviru generalnog projekta (Nasilničko ponašanje u SR Hrvatskoj) načinjena je i studija nasilničkog ponašanja u porodici (Bosanac, 1979.). Za subuzorak od 456 počinitelaca delikata nasilja koji su počinili nasilničko krivično djelo nad članovima svoje porodice ili nad osobama s kojima su u srodstvu, utvrđena su i najtipičnija demografsko-sociološka obilježja.

Kriminalno ponašanje okarakterizirano kao nasilje izvršeno nad srođnicima, tj. u porodici, javlja se kod svih dobnih grupa (nešto više u srednjoj dobi) i kod osoba oba spola. Međutim, vrsta i objekt nasilničkog ponašanja u pojavi zlostavljanja djeteta dominira kod ženskih osoba (u uzorku je 86% muškaraca).

Razvedenost u segmentu žena, osobito mladih, pokazuje se kao indirektan faktor zlostave djeteta. Čini se da kvantitativna i kvalitativna deficijentnost porodice pogoduje agresivnom stavu prema srođnicima u čemu, ovo se izričito potvrđuje, veoma stradavaju djeca.

Obzirom na regionalnu rasprostranjenost, učestalost nasilja u porodici dominantna je na područjima koja su definirana kao područja "burne transformacije" i na kojima se nasilničko ponašanje interpretiralo u funkciji promjene porodičnih odnosa, a ne kao forma tradicionalnog načina ponašanja u tim područjima.

Zagreb, Osijek i Bjelovar su regije u kojima dominira fenomen nasilništva u porodici, a to su regije "burne ekonomske transformacije" i središta intenzivnih socijalnih i urbanih promjena.

Pretežan dio počinitelja delikata nasilja u porodici potječe sa sela i živi na selu.

Vrijeme i mjesto izvršenja krivičnog djela nasilja u porodici pokazuje da "obiteljski zločin" dominira, slobodnim vremenom, odnosno da je sadržaj slobodnog vremena ispunjen porodičnom dramom i scenama.

Počinioci krivičnog djela nasilja nad srođnicima potječu iz porodica mahom veoma niskog obrazovnog i kvalifikacionog nivoa, niskog profesionalnog statusa roditelja,

društveno-politički slabo aktivnih. Ekonomski status roditelja je ispodprosječan i nizak. I sami počinioci su niskog obrazovnog nivoa, niske kvalifikacione i profesionalne razine (dosta je nezaposlenih), a društveno-politička aktivnost im je ekstremno niska. Znatno dio njih potječe iz necjelovitih i razorenih porodica, a dio njih nije uspio formirati vlastitu porodicu. Pretežan dio je s ispodprosječnim ekonomskim i socijalnim statusom i oskudnim domaćinstvom.

Po svojim demografsko-sociološkim karakteristikama počinioci krivičnog djela nasilja u porodici, zaključuje se u ovoj studiji, pokazuju se kao homogena grupacija.

Određeni socijalni prostor može provocirati specifične načine reagiranja na konfliktnu situaciju. Tako je istraživao problem straha od zločina u USA (Baumer, 1978.). Ističući da je većina literature deskriptivna i da postoji malo standardiziranih mjera, nekoliko varijabli se pokazalo konstantnim u relaciji sa strahom od zločina, i to: spol, dob, veličina grada, mjesto stanovanja unutar grada, znanje o kriminalnoj aktivnosti, prisnost sa susjedima i aktivnost lokalnog stanovništva. Pokušao je ispitati osjetljivost, informiranost o kriminalu i utjecaj faktora okoline. Zaključio je da razumijevanje dinamike ovog fenomena ovisi o razvoju i provjeri konceptualnog okvira stvorenog za objašnjenje kako etiologije zločina, tako i straha od zločina.

U pojedinim lokalitetima, pogotovo kada se u njima koncentriraju osobe sa sličnim demografsko-sociološkim obilježjima susreću se specifični oblici nasilja, koji su pod utjecajem običaja i navika. Pojmovi osвете, časti, hrabrosti, muškosti, često su supsumirani u pojam dostojanstva, što se različito manifestira u pojedinim sredinama. Različiti je i oblik očuvanja dostojanstva te se za njegovu zaštitu mogu upotrijebiti različiti načini i sredstva. Tako nasilnički akti mogu poprimiti oblike sredine u kojoj pojedinci žive te stoga delikt nasilja može postati "normalni" način rješavanja konfliktnih situacija,

kao produkt nekih generaliziranih socijalnih činilaca.

U spomenutom istraživanju iz Philadelphie u 13% slučajeva ubojstva su bila posljedica kućne svađe (u 11% ljubomora). Kod ubojstva, prijatelji su sudjelovali u 27%, a rođaci u približno 25% slučajeva. Znači, oko 50% ubojstava izvršeno je grupno i to sa naročito blisko povezanim osobama. Studija iz Clevelanda pokazuje da je najveći broj slučajeva ubojstva vezan za sitne svađe, bračnu neslogu i seksualnu obranu. Moguće je konstatirati da su vanjski agensi u biti bili zapravo manji povodi, ali s velikim posljedicama.

Da su povodi koji rezultiraju ubojstvima često puta trivijalni ističe se i u studiji H. Vossa i J. Hepburna (Voss, Hepburn, 1974.). Skoro 122 žrtve je ubijeno od članova porodice ili bliskih prijatelja. I drugi autori navode slične podatke s tim da gotovo u svakom drugom slučaju, kada je muškarac počinitelj delikta nasilja, žrtve su članovi porodice, dok su skoro sve žrtve žene bile članovi porodice. Nasilničko ponašanje žena češće je upravljeno prema njihovoj djeci, a muškaraca - kada je delikt počinjen u porodici - prema njihovim roditeljima ili ženi. Porodica je mjesto na kojemu žene pretežno ispoljavaju svoju agresiju, s tim da je u mnoge slučajeve takvih delikata uključen i altruizam. Npr. nakon počinjenog ubojstva, žene češće nego muškarci, pokušavaju i samoubojstvo.

I studija J. Pečara u kojoj se analiziraju 271 ubojstva u Sloveniji između 1954. i 1967. godine, ukazuje na ulogu žrtve kod ove vrste nasilnog ponašanja (Pečar, 1971.). Autor ističe da stupnjevi uloge žrtve u ubojstvu jako variraju i to od slučaja gdje se prestupnik i žrtva ne poznaju, do onog u kojemu se žrtva može čak smatrati krivcem. Stoga, autor smatra da mogu postojati dvije vrste ubojstva:

1. koje rezultira iz viktimogenog odnosa uspostavljenog prije ubojstva (to je prevalentni tip), i
2. koje rezultira iz neposrednog konflikta bez

bilo kojeg viktimološkog odnosa prije ubojstva. Važnost uloge žrtve, a na taj način se može ukazati na motivacioni agens kod ovih ubojstava, autor ilustrira na slijedeći način:

- u 60% slučajeva ponašanje žrtve je bilo neposredni uzrok ubojstva,
- žrtva je verbalno ili fizički provocirala ubojstvo u 51% slučajeva,
- 50% žrtava je bilo izrazitih alkoholičara,
- skoro 2/3 žrtava je bilo pod utjecajem alkohola u vrijeme izvršenja krivičnog djela ubojstva.

Autor, nadalje, konstatira da su žene (žrtve) procijenjene kao negativnije ličnosti od muškaraca. Žrtve su većinom bile oženjene, a kroz neko vrijeme - prije ubojstva - bile su u sukobu sa počiniocem krivičnog djela. Počinioci ubojstva su u većini slučajeva i ranije manifestirali kriminalno nasilje. Čini se, naglašava J. Pečar, da nije bilo velikih razlika između počinitelja ubojstava i njihovih žrtava. Naime, obje grupe približno pripadaju nižem socijalnom stratumu, a nasilničko ponašanje je kod njih bilo oblik ponašanja pomoću kojeg su rješavali konfliktne situacije ili način na koji su zadovoljavali svoje socio-ekonomske i osobne potrebe.

Prema navedenim podacima, akti nasilničkog ponašanja rijetko kada su motivirani samim počiniocem delikta nasilja. Postoji određena uzajamna veza između nasilnika i žrtve, te nekada samo stjecaj okolnosti uvjetuje tko je žrtva, a tko počinitelj nasilničkog krivičnog djela.

Brojne su demografsko-sociološke studije u kojima su pruženi uvjerljivi dokazi o relevantnoj povezanosti između prekomjernog uživanja alkohola i delikata nasilničkog karaktera. U spominjanoj studiji ubojstava na teritoriju Philadelphie utvrđeno je da su u uzorku od 588 ispitanika u 36% slučajeva i počinitelj i žrtva ubojstva bili trijezni u vrijeme izvršenja djela. U 44% slučajeva i počinitelj i žrtva su bili pod utjecajem alkohola, a u preostalih 20% slučajeva pod utjecajem alkohola je bilo počinitelj, bilo žrtva.

Uloga alkohola pri izvršenju raznovrsnih delikata nasilja bila je predmetom posebne pažnje grupe istraživača u Njemačkoj Demokratskoj Republici. U iscrpnom istraživanju pojavnih oblika i etiologije nasilničkih delikata utvrdili su da alkoholizam bilo žrtve, bilo počinitelja, predstavlja značajan faktor u složenoj etiologiji nasilničkog ponašanja. Utvrdili su da je pretežan broj ispitanika slobodno vrijeme provodio u ugostiteljskim objektima, da su to osobe koje se odaju alkoholu i da dio ispitanika može biti uvršten među izrazite alkoholičare. Daljnja je analiza pokazala da prekomjerna upotreba alkohola korelira s kulturnim i obrazovnim nivoom počinitelja. Utvrđeno je da su počinioci ubojstava bili pod utjecajem alkohola u 42.3% slučajeva, počinioci tjelesnih povreda u 73.3% slučajeva, izvršioци krivičnog djela silovanja u 75% slučajeva, a počinioci razbojstva bili su u 78% slučajeva pod utjecajem alkohola.

U daljnjim analizama se pokazalo da kod počinitelja delikata nasilja postoji veoma izrazita veza između sklonosti piću i alkoholiziranosti počinioca u vrijeme izvršenja krivičnog djela. Tako je utvrđeno da su počinioci razbojstva u 96.8% slučajeva u vrijeme izvršenja djela bili pod utjecajem alkohola, a u 54.6% slučajeva oni koji inače nisu skloni piću. Ujedno je nađeno da su i žrtve razbojstva u znatnoj mjeri (80%) također bile pod utjecajem alkohola, konzumiranog zajedno s počiniocem. Među 141 žrtvom seksualnog nasilja, oko 42% je i u vrijeme izvršenja djela bilo pod utjecajem alkohola. Podaci ukazuju da su i alkoholizirane žrtve često i značajno doprinijele deliktnoj situaciji.

Među brojnim podacima koji su prikupljeni u realizaciji projekta "Nasilničko ponašanje u SR Hrvatskoj", ističe se i studija M. Singera i I. Sedić (Singer, Sedić, 1978.). Na uzorku od 1.867 počinitelja delikata nasilja analizirane su relacije između alkoholiziranosti počinioca i pojavnih oblika delikata nasilja. Dobiveni rezultati potvrđuju pretpostavku da je alkohol u raznim

oblicima integralno prisutan kod fenomena nasilničkog ponašanja i da veoma vjerojatno postoji višestruka povezanost između pojave alkoholizma kod počinioca, kod članova njegove porodice i kod žrtve nasilničkog akta i ispitanih težih oblika kriminalnog nasilja.

Ovom je studijom utvrđena značajna veza između alkoholiziranosti počinioca i pojavnog oblika nasilničkog ponašanja, alkoholiziranosti počinioca i njegova stava prema alkoholu kao mogućem uzroku izvršenog delikta nasilja; između sklonosti piću ispitanika i činjenice da su u času izvršenja djela bili pod utjecajem alkohola ili trijezni; između pojave alkoholizma u užoj porodici počinioca delikta nasilja i njegove alkoholiziranosti u vrijeme izvršenja djela te između alkoholiziranosti žrtve i alkoholiziranosti počinioca u času izvršenja krivičnog djela nasilničkog karaktera.

Na kraju autori argumentirano ukazuju, da prema svim analiziranim karakteristikama socijalnog podprostora, ovu grupaciju formiraju "socijalne margine", da je karakterizira nedefinirana društvena svijest, socijalna inkonzistencija i nedefiniran kontekst socijalne perspektive, kojoj preostaje prazan prostor socijalne destrukcije. Naravno, autori naglašeno napominju da njihovi zaključci nisu društvena osuda grupacije počinitelja delikata nasilja, ističući potrebnim da se domisle najmarkantnije točke društvenog odnosa prema ovoj marginalnoj grupi. Sugerirajući pravce društvene akcije u odnosu na pojavu nasilničkog ponašanja (djelovanje društveno-političkih organizacija, odgovornost odgojno-obrazov-

nog sistema i odgojno-obrazovnih institucija te poduzeća i ustanova u kojima su počinioci krivičnih djela bili zaposleni), autori ukazuju da je redukcija nasilničkog ponašanja moguća, ako se poduzmu koordinatne i usmjerene društvene akcije.

* * *

U smislu zaključka u odnosu na spomenute studije, moguće je među ostalim, iznijeti slijedeće konstatacije:

- karakteristike sistema demografskih i socioloških obilježja počinitelja krivičnih djela nasilničkog ponašanja moguće je diferencirati obzirom na stupanj njihove povezanosti s nasilničkim kriminalitetom;
- godine života, spol, bračni status, cjelovitost porodice, stalno prebivalište, vremensko razdoblje, regionalne specifičnosti, fizička okolina itd., nužno je analizirati kod izučavanja demografsko-socioloških odrednica nasilničkog ponašanja;
- socio-ekonomski status, primarna mikro i makro socijalna sredina, razvojni, a prvenstveno odgojni utjecaji i uvjeti, stupanj naobrazbe, radna socijalizacija, sklonost alkoholu i dr. nezaobilazni su elementi demografsko-sociološke strukture nasilničkog ponašanja;
- ponašanje počinitelja delikata nasilničkog karaktera nije direktna posljedica niti jednog od navedenih elemenata, već se njihova etiološka relevantnost mora promatrati u kompleksu kako "socio faktora" tako i šire, kod čega je neophodno sagledavanje i strukturalnog djelovanja "bio-psiho" faktora.

LITERATURA:

1. Bonger, W. (1905): *Criminalite'et conditions economiques*, Maas/Van Souchtelen, Amsterdam, str. 722
2. Baumer, T. L. (1978): *Research on fear of crime in the United States*, Northwestern Univ., Evanston, Il, *Victimology*, 3/3, str. 254 - 264
3. Bensing, R., O. Schreder (1960): *Homicide in on Urban Community*, C. Thomas, Springfield, Ch.

4. Bosanac, G. i sur. (1979): Nasilničko ponašanje u porodici, SRCE, Zagreb,
5. Breznik, D. (1977): Demografija - analiza, metodi, modeli, Centar za demografska istraživanja i Institut društvenih nauka, Beograd
6. Đukanović, B. (1978): Dve grupe alkoholizma, Istraživanja na području defektologije, Fakultet za defektologiju, Zagreb, str. 232
7. Gibbons, D. (1968): Society, Crime and Criminal Carreere, Prentice Hall Inc., New Yersey
8. Yablonsky, L. (1962): The delinquent gang as a near - group, Mac Millan, New York
9. Janković, I., V. Pešić (1981): Duševne devijacije, Viša škola za socijalne radnike, Beograd
10. Jašović, Ž. (1968): Kriminologija maloletničke delinkvencije, Naučna knjiga, Beograd, str. 181
11. Lefkowitz, M. i sur. (1977): Growing up to be violent, Pergamon General Psychology Series, New York
12. Matić, O., Lj. Lazarević, D. Putnik (1966): Siledžije, Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja, Beograd
13. Momirović, K., G. Bosanac (1979): Sociološka obilježja nasilnika, u Zbornik: Krivično pravni aspekti delikta nasilja, SRCE, Zagreb
14. Momirović, K. i sur. (1975): Latentna struktura dimenzija socijalne stratifikacije, Fakultet za fizičku kulturu, Zagreb
15. Momirović, K. i sur. (1973): Struktura indikatora psihopatskih i asocijalnih oblika ponašanja, Izvještaj Instituta za kineziologiju, Zagreb
16. Pečar, J. (1971): Vloga žrtv pri ubojih na Slovenskom, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana, br. 4 Zagreb
17. Saksida, S., Z. Knap (1970): Pokus kvantifikacije matematičnega modela za analize socijalne stratifikacije, Institut za sociologijo in filozofijo, Ljubljana
18. Short, J., R. Tennyson, K. Howard (1963): Behavior dimensions of gang delinquency, American Sociological Rewiew, VI, str. 411 - 428
19. Singer M. i I. Sedić (1978): Alkohol i delikti nasilja, Istraživanja na području defektologije, Fakultet za defektologiju, Zagreb
20. Šimunec, S. (1979): Demografska obilježja nasilnika, U Zbornik: Krivično pravni i kriminološki aspekti delikata nasilja, SRCE, Zagreb
21. Uzelac, S. (1980): Utjecaj ekološke strukture na modalitete kriminalnog ponašanja djece i omladine u Zagrebu, Doktorska dizertacija, Zagreb
22. Voss, H., J. Hepburn (1974): Patterns in Criminal Homicide in Chicago, Handbook of Criminology, University of Southern California, Chicago, str. 185
23. Wolfgang, M. E. (1958): Patterns in Criminal Homicide, University of Pennsylvania Press, Philadelphia
24. Wolfgang, M. E., F. Ferracuti (1967): The Subculture of Violence, Tavistock, Publications, London, str. 299
25. Uderman, B. (1972): Uboji na Slovenskom (1954 - 1967), Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana, 23/1

INFLUENCE OF THE DEMOGRAPHIC AND SOCIOLOGICAL CHARACTERISTICS ON THE VIOLATOR'S BEHAVIOUR

Summary

The initial hypothesis of this paper was that the delinquent personality and its behaviour can't be explained if taken out of its environmental influence. The influence of the demographic and sociological characteristics has been discussed within the context of sociological nature of such behaviour, regardless of the possible etiological basis which lies in the specific pathological personality constellation.

Elements of the sociodemographic characteristics have been discussed in details, as well as some demographic and sociological studies of violent behaviour. Results of such constellation are: characteristics of the system of demographic and sociological traits in persons showing violating behaviour can be distinguished according to the extent of their connection with violent crime, age, sex, marital status, family status, permanent residence, time period, regional characteristics, physical environment, etc. When demographic and sociological determinants of violent behaviour are studied it is necessary to analyze socio-economic status, primary micro and macro social environment, developmental and primarily educational influences and conditions, educational level, work socialisation, inclination to alcohol and other.

Elements of demographic and sociological structure of violent behaviour are also important; behaviour isn't a direct consequence of any of these elements, its etiological relevance has to be regarded within the complex of "socio factors" and broader, with the necessity of analyzing the structural influence of "bio-psycho factors".

KEY WORDS:

DEMOGRAPHIC AND SOCIOLOGICAL CHARACTERISTICS, DELICTS OF VIOLENCE, VIOLENT BEHAVIOUR, SOCIAL ENVIRONMENT, SOCIAL SPACE, FAMILY, SOCIAL STATUS.